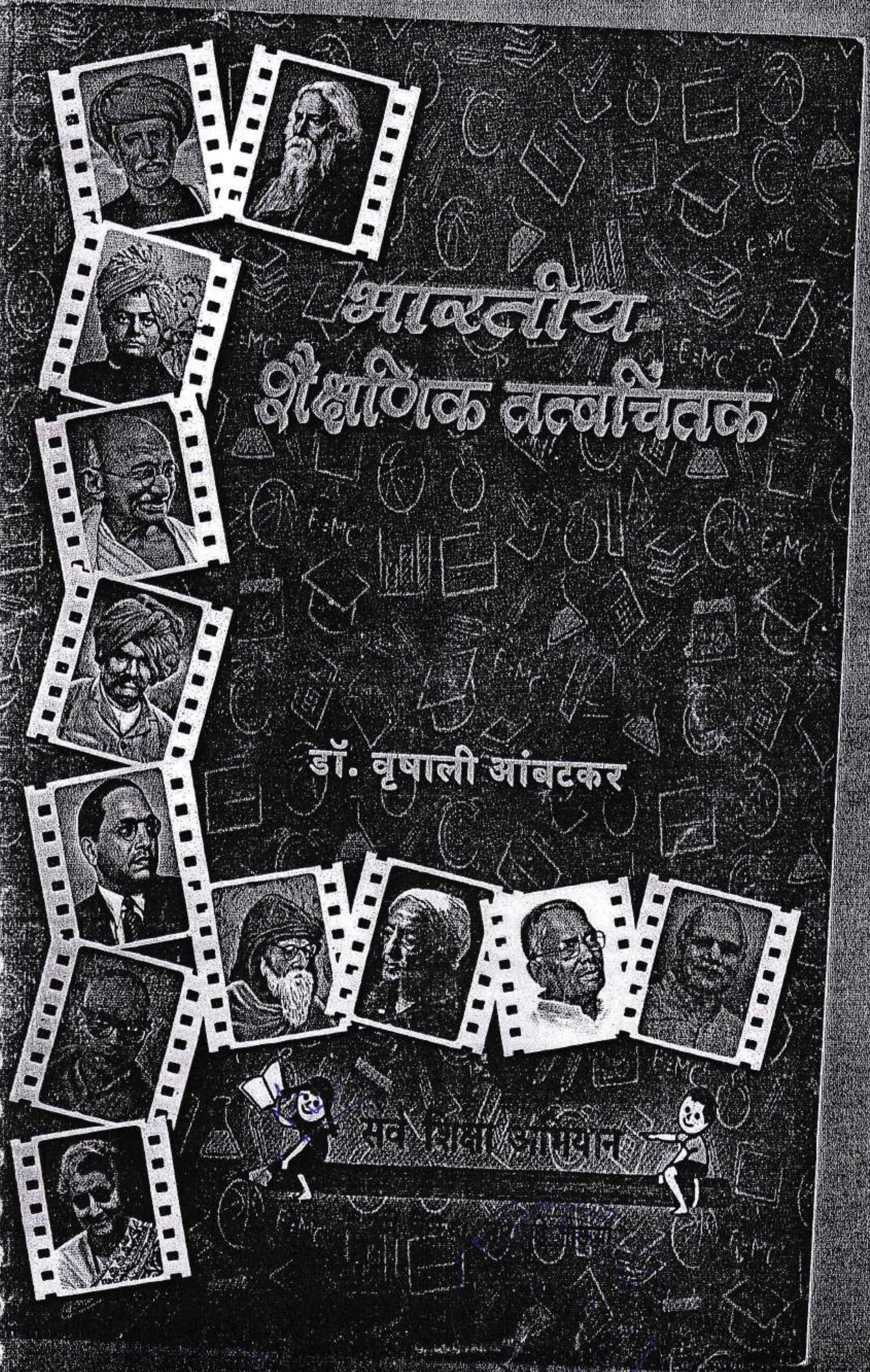
भारतीय
शैक्षणिक तत्त्वचिंतक
डॉ. वृषाली आंबटकर
सर्व शिक्षा अभियान

- भारतीय शैक्षणिक तत्वचिंतक
  (Indian Educational Thinkers)
  डॉ. वृषाली आंबटकर
- प्रथमावृत्ती : १ मे २०१९ (महाराष्ट्र दिन, आंतरराष्ट्रीय कामगार दिवस)
- © लेखिका
- प्रकाशिका : सौ. गीतांजली ज्ञानेश्वर डिगोळे
  क्रिएटिव्ह पब्लिकेशन्ज
  तरोडा टेलिफोन एक्सचेंजच्या बाजूला,
  नंदकिशोर नगर, नांदेड - ४३१३६०५
  दु. : (०२४६२) २६१७५५५; भ्र. : ९९६०१६१३७५, ९९२१४६३०९८
  Email: creativepub.digole@gmail.com
  dnyanpdigole@rediffmail.com
- मुखपृष्ठ : विपुलेश शरदचंद्र जैन
- अक्षरजुळणी : णमोकार कॉम्प्युटर्स
  कलामंदिर एरिया, मिल गेट, नांदेड - ४३१६०१
  भ्र.: ९०२८८१६२४१
- मुद्रक : कर्षक आर्ट प्रिंटर्स, विद्यानगर, हैद्राबाद
- ISBN : 978-93-80745-46-6
- मूल्य : ₹ १५०/- (एकशे पन्नास रुपये)


*प्रस्तुत ग्रंथात व्यक्त झालेली मते लेखिकेची वैयक्तिक मते असून त्याच्याशी संपादक मंडळ, प्रकाशक, मुद्रक आदी सहमत असतीलच असे नाही. या ग्रंथातील मजकुराचे कोणत्याही प्रकारे अंशत: वा पुर्णत: पुनर्मुद्रणासाठी लेखिका व प्रकाशिका दोघांचीही लेखी परवानगी घेणे अनिवार्य आहे.*

# मनोगत

'भारतीय शैक्षणिक तत्वचिंतक' हे माझे पहिले ग्रंथपुष्प वाचकांच्या हाती देतांना मला विशेष आनंद होत आहे. आधुनिक भारताच्या जडणघडणीत महत्त्वाची भूमिका बजावणाऱ्या एकूण बारा थोर शिक्षणतज्ञ - विचारवंतांचा समावेश या ग्रंथात केलेला आहे. ज्या आधार ग्रंथांचा वापर मी केलेला आहे त्यांचा संदर्भग्रंथ सूची मध्ये उल्लेख करुन मी आभार मानले आहेत. माझे गुरूवर्य तत्वज्ञानाचे गाढे अभ्यासक डॉ. नागोराव कुंभार सरांनी लिहिलेल्या विवेचक प्रस्तावनेमुळे या ग्रंथाचे मुल्य निश्चितच अनेक पटीने वाढले आहे. त्यामुळे सरांचे औपचारीक आभार न मानता त्याच्या ऋणातच राहायला मला आवडेल.

श्री गुरू बुद्धि स्वामी शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष डॉ. नंदिकेश्वर शिवाचार्य महाराज, कार्याध्यक्ष मा. सितारामअप्पा एकलारे, सचिव मा. उत्तमराव कदम, मा. भुजंगराव कदम, मा. साहेबराव कदम, डॉ. दत्तात्रय वाघमारे, मा. श्रीनिवास काबरा, मा. गोविंदराव कदम, मा. राजुअण्णा एकलारे, मा. अमृतराज कदम, माझ्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. के. राजकुमार यांनी सतत प्रोत्साहन व मार्गदर्शन केले त्याबद्दल त्या सर्वांचे मन:पुर्वक आभार मानते. महाविद्यालयातील तत्वज्ञान विभागाचे सेवानिवृत्त प्रमुख प्रा.ई.आर. मठवाले, लातूरच्या दयानंद महाविद्यालयाचे डॉ.सुनील साळुंके, स्वा.सै.सुर्यभानजी पवार महाविद्यालयातील डॉ. प्रभाकर क्रिर्तनकार यांच्यासह माझे स्नेही डॉ. संतोष कुऱ्हे, डॉ. सोमनाथ गुंजकर, डॉ. वैशाली लोणे, प्रा. जगन्नाथ जाधव यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले त्याबद्दल त्यांचे आभार.

माझ्या प्रगतीसाठी अहोरात्र प्रयत्न करणारे माझे आई-बाबा श्री ओंकार रामचंद्रअप्पा व सौ. मधुरा आंबटकर, तसेच ताई-भाऊजी व कुटुंबातील इतर सदस्यांचे आभार न मानता ऋणातच राहायला आवडेल. प्रस्तुत पुस्तकाच्या प्रकाशनाची जबाबदारी स्विकारणाऱ्या क्रिएटिव्ह पब्लिकेशन्ज्, नांदेडच्या संचालिका सौ. गितांजली डिगोळे, मुख्य संपादक डॉ. ज्ञानेश्वर डिगोळे, मुखपृष्ठकार विपुलेश जैन यांच्यासह क्रिएटिव्हच्या संपूर्ण टीमचे आभार!

- डॉ. वृषाली आंबटकर

IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna, Dist. Parbhani (M.S.)
PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist. Parbhani

।। दीप सर्वविद्यानाम ।।

वसंतराव नाईक शासकीय कला व समाज विज्ञान संस्था, नागपूर

(वसंतराव नाईक शासकीय कला व समाजविज्ञान संस्था • नागपूर • एक हृदय एक ध्येय)

'नॅक' मूल्यांकन 'अ' दर्जा प्राप्त

तत्त्वज्ञान विभाग द्वारा आयोजित

# महाराष्ट्र तत्त्वज्ञान परिषद

मुख्य ... : तत्त्वज्ञान, चिकित्सा आणि जीवनमार्ग

# तत्त्व विमर्श

३४ वे अधिवेशन

मुख्य संपादक :

... नागपूर

संपादक मंडळ :

... सुमेध ...

(Shri Guru Buddhiswami Shikshan Prasarak Sanstha's Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya Purna (Jn.) Estd. 1983)

Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani

# अनुक्रमणिका


| अनु क्र. | शोधनिबंधाचे नाव | लेखक | पान क्र. |
|---|---|---|---|
| १ | तत्त्वज्ञान : चिकित्सा व जीवनमार्ग | डॉ. राजेसाहेब मारडकर | १ ते १० |
| २ | तत्त्वज्ञान : चिकित्सा व जीवनमार्ग | चंद्रकांत सोनवणे | ११ ते १४ |
| ३ | जीवनाचे अंतिम साध्य व साधन | डॉ. शर्मिला विरकर | १५ ते १८ |
| ४ | जीवनाचे अंतिम साध्य व साधन | डॉ. व्हि. ओ. आंबटकर | १९ ते २३ |
| ५ | मूल्यशिक्षण काळाची गरज | प्रा. संगिता जाधव | २४ ते ३२ |
| ६ | बदलत्या परिस्थितीत नैतिक मूल्यांचा ऱ्हास : एक चिकित्सा | प्रा. रीना बावनकुळे | ३३ ते ३८ |
| ७ | मूल्य आणि जीवन समस्या | डॉ. जयसिंग सावंत | ३९ ते ४१ |
| ८ | आचरणाचे तत्त्वज्ञान | डॉ. रेखा शेरकर | ४२ ते ४६ |
| ९ | खाजगीपणाचा अधिकार : एक तात्त्विक चिंतन | डॉ. हरिश नवले | ४७ ते ५६ |
| १० | चाणक्य नीतिची आज असलेली उपयोगिता | कु. धनश्री पात्रीकर | ५७ ते ५९ |
| ११ | पर्यावरणाचे नीतिशास्त्र दोन दृष्टिकोन | डॉ. ममता उपगडे | ६० ते ६५ |
| १२ | भारतीय परंपरा, पर्यावरण आणि तत्त्वज्ञान | प्रा. स्मिता बैतुले | ६६ ते ७३ |
| १३ | पर्यावरणीय आचारनीति | कांचन सुरेशराव वानखेडे | ७४ ते ७८ |
| १४ | पर्यावरण किंवा निसर्ग विषयक हिंदू दृष्टिकोन | प्रा. वर्षा जपे | ७९ ते ८७ |
| १५ | व्यावसायिक नीतिशास्त्र | प्रा. पुष्पा देवतेळे | ८८ ते ९१ |
| १६ | मनाचे तत्त्वज्ञान (मन वास्तव की भ्रम) | डॉ. सुभाष देसाई | ९२ ते ९६ |
| १७ | फालून दाफा मन शरीर संवर्धनासाठी एक साधना प्रणाली | डॉ. यशोधरा हाडके | ९७ ते १०४ |
| १८ | कर्म सिद्धांत : एक आढावा | डॉ. एन. के. रासकर | १०५ ते १०८ |
| १९ | "कर्मसिद्धांत " एक नैतिक चिकीत्सा | प्रा. खानोरकर मोनालिसा अरुण | १०९ ते ११२ |
| २० | योग एक जीवन शैली | डॉ. प्रा. रेखा वाडेकर | ११३ ते १२१ |
| २१ | चित्तवृत्ती संकल्पना (योग) | प्रा. जगन्नाथ कदम | १२२ ते १२४ |
| २२ | प्रतित्यसमुत्पाद | प्रा. प्रज्ञा नगराळे | १२५ ते १३० |
| २३ | बौद्ध तत्त्वज्ञानातील सम्यक दृष्टी : एक दुःख मुक्तीचा मार्ग | प्रा. रजनी कानेकर –जोग | १३१ ते १३५ |
| २४ | डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या दृष्टीकोनातून बौद्ध धर्मविषयक तात्त्विक चिंतन | मिरा काशीनाथ शेळके | १३६ ते १४२ |
| २५ | राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे तात्त्विक विचार एक दृष्टिक्षेप | प्रा. नरवाडे बालाजी मारोतराव | १४३ ते १४८ |
| २६ | मानवतेचा नंदादीप वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज | प्रा. रजनी काळे | १४९ ते १५३ |
| २७ | राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज : एक लोकशिक्षक | डॉ. सुनिल काळमेघ | १५४ ते १५६ |


Co-ordinator
IQAC
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist. Parbhani - 431511 (M.S.)

Shri Guru Buddhiswami Shikshan Prasarak Sanstha's
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya Purna (Jn.)
Estd. 1983

PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya
Purna (Jn.) Dist.Parbhani

# जीवनाचे अंतीम साध्य आणि साधन

(जैन दर्शन)

डॉ. आंबटकर व्ही. ओ.
श्री. गुरु बुध्दिस्वामी महा.पूर्णा
(तत्वज्ञान विभाग)
मो. नं.:– ९४२१५५०२४२

मानवी जीवनाला तत्त्वज्ञानापासून भिन्न करता येणे अशक्य आहे. जीवनाचे अंतीम साध्य मिळवण्याचे एकमेव साधन म्हणून तत्त्वज्ञानाचा विचार होतो 'ज्ञान' हा तत्त्वज्ञानाचा केंद्रबिंदू आहे. ज्ञानलालसा, ज्ञानवृध्दी हे तत्त्वज्ञानाचे अंतिम साध्य आहे. ज्ञानाच्या साहयाने सर्वच प्रकारची उदीष्टये प्राप्त करता येतात. म्हणून साधनाच्या रुपात ज्ञानाचा विचार तत्त्वज्ञानात केला आहे. व्यक्तीला ज्ञानापासून दूर जाऊन कोणत्याच प्रकारचा विकास साधता येत नाही. तत्त्वज्ञानाचा सखोल अभ्यासाच्या दृष्टीने तत्त्वज्ञानाचा एक भाग म्हणून भारतीय तत्त्वज्ञानाचा विचार केला जातो आणि त्यामध्ये नास्तिक दर्शन म्हणून जैन तत्त्वज्ञानाचा समावेश होतो. जैवाना धार्मिक दृष्टीने अहिंसा हे तत्त्व महत्वाचे आहे. जैनाच्या तत्त्वज्ञानाचा मुख्य भाग म्हणून ज्ञानसिध्दांत होय. भारतीय तत्त्वज्ञानाने परम् साध्याचा विचार केला. पुरुषार्थ हे भारतीय तत्त्वज्ञानाचे वैशिष्टय आहे. परम साध्याच्या विचाराबरोबरच त्याला प्राप्त करण्याच्या साधनाचाही विचार भारतीय तत्त्वज्ञानाने केला आहे. व्यक्ती विकास ज्यावर अवलंबून आहे ते साध्यरुप होय. साध्याच्या अनुषंगाने व्यक्ती आपल्या विचारांना विचारयुक्त कृतींना वळण लावते.

**साध्य :–** भारतीय तत्त्वज्ञानाने साध्याचा विचार परम् प्राप्तव्य म्हणून केला आहे. जीवनाचे अंतीम उद्दीष्ट म्हणजे साध्य होय. हा साध्याचा अर्थ भारतीय तत्त्वज्ञानाने लावला आहे.

**साधन :–** साध्य प्राप्तीकरीता ज्याचा उपयोग होतो त्याला भारतीय तत्त्वज्ञानाने साधन म्हणून स्वीकारले आहे. साधनाचे जे प्रकार आहेत त्यात प्रामुख्याने भौतिक साधन, अध्यात्मिक साधन असे केले जातात. भौतिक साधनाच्या साहयाने जी साध्य प्राप्त केली जातात त्यांना भौतिक साध्य म्हणतात. ती तात्कालिक रुपाची असतात. किंवा काही काळानंतर त्या साध्यानंतर आणखी साध्य (उदिष्ट) निर्माण होतात. सध्यस्थितीत मानवी प्रवृत्ती केवळ भौतिक साध्याचाच विचार करत आहे. अध्यात्मिक साधन हे आत्मोन्नतीचे साधन होय. या साधनाच्या माध्यमातून जे साध्य प्राप्त केले जाते ते साध्य अंतीम शाश्वत रुपाचे साध्य होय. अशा शाश्वत आणि अंतिम साध्याचा विचार भारतीय तत्त्वज्ञानाने केला आहे.

**गृहितकृत्ये :–**

१. तात्त्वीक दृष्टीकोन व्यापक स्वरुपाचा आहे.
२. जैन दर्शनाचा जीवन विषयक दृष्टीकोन मार्गदर्शक होय.
३. सर्व तऱ्हेच्या समस्यांचे निराकरण करण्याचा जैनाचा तात्वीक दृष्टीकोन उच्चत्तम होय.



Shri Guru Buddhiswami Shikshan Prasarak Sanstha's Buddhiswami Mahavidyalaya Purna Estd.1983
Co-ordinator IQAC
PRINCIPAL
Shri Guru Buddhiswami Mahavidyalaya